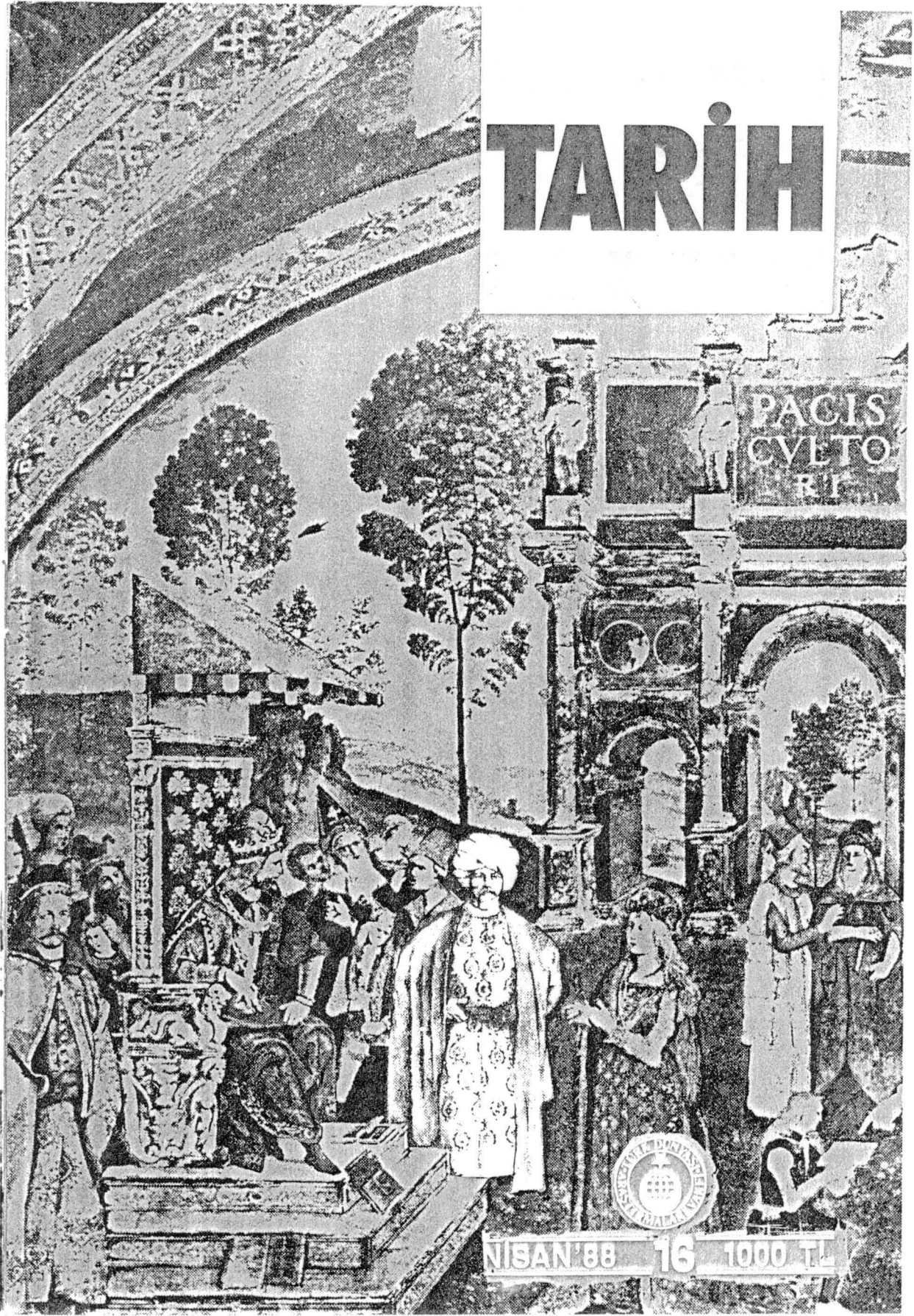

TARİH

NISAN '88 16 1000 TL

Çömlek Sarayı: Paşaeli (Trakya)'nde Bulgar Sınırı Yakınında Bir Osmanlı Sarayı

Dr. Tanju CANTAY

XIX. yüz yıldan önce inşâ edilen Osmanlı sarayları, Topkapı Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı dışında, günümüze ulaşamayan yapılardır. İstanbul'da Beyazıt'tan Süleymaniye'ye doğru uzanan alana kurulan Eski Saray, Üsküdar Sarayı, Beşiktaş Sarayı, Bursa Sarayı, Manisa Sarayı, Dimetoka Sarayı ve Edirne'de Selimiye Câmiisi'nin bulunduğu yere inşâ edildiği bilinen ilk Edirne Sarayı. Türk sanatının önemli kayıpları arasında yer alırlar. Varlıkları târihi kaynaklar, seyahatnâmeler, minyatür ve gravürlerle bilinen bu sarayların yanında, daha bir çok saray yapısı da, ancak adları günümüze gelebilen târih hâtrâları olmuşlardır. İstanbul ve Edirne çevresine inşâ edilen çok sayıda saray yapısı, diğer saraylar gibi, mimârî özellikleri, çini, alçı ve kalemîşi süslemeleri, eşyâları ve düzenli İstanbul ve çevresindeki pâdişâh sarayları, hanım sultan ve paşa sarayları, anlaşılmaz bir değer bilmezlikle yok olurken, Edirne ve çevresindeki saraylar, Türk-Rus savaşları ile ve özellikle Balkan savaşının acıları içinde kaybedilen millî değerler olmuşlardır.

Edirne'ye 20 km uzaklıkta, Bulgar sınırını yakınında bulunan Çömlek Sarayı, varlığı unutilan, yıkılan yapıları ve izleri kaybolan bahçeleri ile günümüze gelen, her hangi bir araştırmaya konu olmamış bir değerler bütünüdür. Balkanlar'daki Türk varlığının, çok sayıdaki belgeleri arasına girmesi gereken Çömlek Sarayı'nı, bu kısa araştırmada, târihin akışı içindeki yeri ile tanıtırken, yapılacak kazılarla eserin kısa sürede ortaya çıkmasını diliyorum¹.

Evliyâ Çelebi, Çömlek Sarayı'nı 1659 yılındaki durumu ile hayranlıkla anlatmış², 1546 yılında Venedik'te basılan Giacomo Gastaldi'nin haritası³ ve 1657-1662 yıllarında Amsterdam'da basılan "Novus atlas absolutissimus", "Seraio" olarak sarayın varlığını ve yerini belirtmişlerdir. Evliyâ Çelebi'nin yazdıkları, sarayın ku-

ruluşunu XIV. yüz yılın üçüncü çeyreğine, Sultan I. Murad (1360-1389)'a bağlamaktadır. Çömlek Sarayı'nın 1546 yılında basılan bir haritada yer alması, daha XVI. yüz yılda taşıdığı önemi iyi bir şekilde açıklar.

XVI. yüz yılda Venedik'te, XVII. yüz yılda Amsterdam'da basılan haritalarda Saray olarak anılan Çömlek Sarayı'nı, Osmanlı kaynakları genellikle hünkâr bahçesi olarak vermişlerdir⁴. Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgilerle de doğrulandığı üzere, adını yakınındaki köyden alan bu saray, gerçekte bakımlı bir hünkâr bahçesinin içinde, aralarında "kârgir kasır"ların da bulunduğu çeşitli yapılardan meydana gelmekte, Osmanlı saray mimârisinin gelenekten gelen kuruluşunu ortaya koymakta idi.

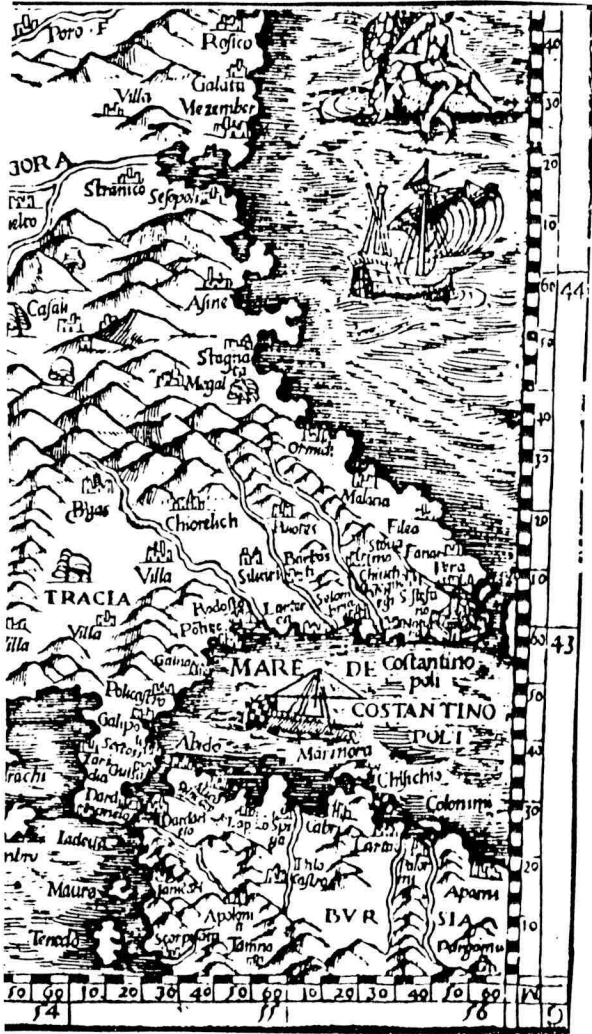
Saraya adını veren Çömlek köyünün, Çömlekçiler köyü adını taşıdığı⁵ daha sonra, bu adın kısa şekli ile yetinildiği anlaşılıyor. Çömlek adının belgelerde çölmek olarak da yer alması⁶, kelimenin eski kullanılışı ile ilgilidir. Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü, çölmek kelimesinin, çölmek olarak eski kullanılışını, XIV. yüz yıla âit bir çok eserde tespit etmiş, XV.-XVIII. yüz yıllardaki yaygın kullanılışını ortaya koymuştur⁷.

Edirne'den kuzey doğuya yönelen, Edirne - Karinâbâd -Pravadi yolu üzerinde bulunan Çömlek Sarayı'nı, yapıları, yapılarının mimârî özellikleri, süslemeleri ve bahçeleri ile tanımak, yapılacak araştırmalarla mümkün olacaktır.

Evliyâ Çelebi, Boğdan'a gidişinde 1659 (Hicrî; Safer 1070) yılında gördüğü Çömlek Sarayı'nı, yapıları, bülbül öten bahçeleri, havuzları ve "köhne büyük ağacı" ile hayranlıkla anlatır. Kârgir bir yapı olarak tanımladığı "kasır"da, I. Murad, I. Bayezid ve II. Murad'a âit hilât ve eğerlerin bulunduğunu bildirir⁸.

Çömlek Sarayı'nın yakınında yer aldığı Çömlek köyü, Edirne'nin kuzeyinde, Lalapaşa ilçesine bağlı, insanları ve ulu ağaçları ile târihini bilen bir yerleşme olarak günümüze gelmiştir. Çömlek Sarayı'nın bulunduğu alan,

Giacomo Gastaldi'nin 1546 yılında Venedik'te basılan haritasında Edirne (Andemopoli)'nin kuzeyinde Seraio olarak yer alan Çömlek Sarayı.

batıdan Yayla tepesi ve Edirne yolu, kuzeyden Boztepe ile sınırlanmakta, bu alanın kuzey doğusunda köy yer almaktadır. Bahçelik olarak anılan ve kuzeyden güneye uzanan alanın güney ucunda Saray denilen üzeri düz yükselti bulunmakta, kuzey batıda ulu bir çınar, aynı yönde hamam ve su arkan yer almaktadır. Yapıların bulunduğu alanın kuzeyinde, tarla içinde ayrıca bir yapı kalıntısı, kuzey doğuda bir köprü kalıntısı vardır. Güneyde beliren sünî tepesi, Koşutepe adı ile anılır. Saray denilen yerde, toprak üzerinde, bu gün hiç bir duvar izi görülmemektedir. Hamam, bâzı bölümleri yıkık olarak günümüze gelmiştir, ortada 3 m çaplı bir kubbe ile örtülü geniş sıcaklığı ile ferah bir yapıdır. Kubbeyi taşıyan duvar dört sivri kemerin özenli tuğla işçiliği ve tuğla hatıllı duvar ör-güleri, yapıya verilen önemi açıklar, sıcaklık kubbesi ve halvetler yıkıktır.

Evliyâ Çelebi'nin varlığını bildirdiği "köhne büyük ağaç", bu gün hamamın güney doğusunda yükselen ulu çınar olmalıdır. 1659 yılında ağacın çevresinin tam altmış ayak olduğu, ancak gövdesinin çürüdüğü seyahatnâmede yazılıdır⁹. Yurdumuzun en yaşlı bir kaç çınarı arasına katılan ve gövde çapı 3.5 m olarak ölçülen ulu çınar, içi boşalan gövdesinin yansı ile günümüze ulaşmıştır. Uğradığı kayba rağmen, hayat dolu görünüşü ile canlı bir târih anıtı, geçmişin önemli bir tanığı olarak çevresini değerlendirmektedir. Topkapı Sarayı birinci avlusunun ünlü Yeniçeriler çınarının¹⁰ ihtişamını paylaşan Çömlek Sarayı çınarı, gösterilecek ilgi ile yaşatılmalıdır.

Çömlek Sarayı kalıntılarının ortaya çıkarılması, hamamın restorasyonun arkanın yeneden suya kavuşturulması ve ulu çınarın korumaya alınması, bu târihî yurt köşesinde yakın çevrenin bir mesire yeri olarak değerlendirilmesine de imkân sağlayacaktır.

DIP NOTLAR

1- 1988 yılı içinde yapılacak bir kazı için, Doç. Dr. Gonül Cantar Mimar Sinan Üniversitesi'ne izin isteğinde bulunmuştur.

2- Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Ahmed Cevdet Basını, c. V, İstanbul 1315, s. 330.

3- Roberto Almagia, *La carta dei paesi Danubiani e delle regioni contermini di Giacomo Gastaldi (1546)*, Biblioteca Apostolica Vaticana yayını, (basım yeri yok), 1939.

4- Evliyâ Çelebi, a.g.e., c. V, s. 330 Abdurrahman Hibri, Enisü'l-müsâmirin, Süleymaniye Kütüphânesinde bulunan Reşid Efendi Kütüphânesi nüshası (616), v. 8a.

5- M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 204, 206-207.

6- M. Tayyib Gökbilgin, a.g.e., s. 69-80, 100, 102, 204, 206-207.

7- *Tarama sözlüğü*, c. II, Ankara 1965, s. 949-950. Türk Dil Kurumu yayını.

8- Evliyâ Çelebi, a.g.e., c. V, s. 330.

9- Evliyâ Çelebi, a.g.e., c. V, s. 330.

10- Günümüze ulaşan fotoğraflar ile tanınan Yeniçeriler çınarı, İstanbul'un yakın bir geçmişte kaybedilen en önemli tabiat eserlerinden biri idi. Çelik Gülersoy, *İstanbul'un Anıtsal Ağaçları*, İstanbul 1984, s. 110'da, geçen yüz yılın sonunda çekilen iyi bir fotoğrafını yayınlamıştır.

Yetki Meselesi:

Büyük Türk bilgini **Kâtip Çelebi**, bir gün evindeki kütüphanesinde çalışırken, hizmetçisi kapıyı açıp feryada başlar:

- Aman efendi hazretleri, evde yangın çıktı, imdat!

Hacı Kalfa istifini bozmadı, gayet sakin bir şekilde şöyle cevap verir:

- Git hanıma haber ver; bilirsin ki, ben ev işlerine karışmam! Böyle şeylerde selâhiyet onundur!